"वस्त्वलङ्काररूपत्वाच्छब्दशक्त्युद्भवो द्विधा" मू० ।
"अलङ्कारशब्दस्य पृथगुपादानादनलङ्कारो" वस्तुमात्रं गृह्यते । तत्र वस्तुरूपशब्दशक्त्युद्भवो व्यङ्ग्यो यथा । "पन्थिअ ! ण एत्थ सत्तरमत्थि मणं पत्थरत्थले गामे। उण्णअपओहरं पेक्खिअ उण्ण अइ वससि ता वससु" । अत्र सत्तरादिशब्दशक्त्या यद्युपभोगक्षमोऽसि तदास्वेति वस्तु व्यज्यते । अलङ्काररूपो तथा "दुर्गालङ्घितविग्रहोमनसिजं संमीलयंस्तेजसा प्रोद्यद्राजकलो गृहीतगरिमा विश्वग्वृतोभोगिभिः । नद्यास्तेजतेक्षणो गिरि गुरौ गाढां रुचिं धारयन् गामाक्रम्य विभूतिभूषिततनू राजत्युमावल्लभः"अत्र प्राकरणिकस्य उमानामकादीवीवल्लभभानुदेवन्दपतेर्वर्णने द्वितीयार्थस्य चितमप्राकरणिकस्य पार्वतीवल्लभस्य वर्णनसम्बन्धं मा प्रसाङ्क्षीदितीश्वरभानुदेवयोरुपमानोपमेयभावः कल्प्यते । तदत्र उमावल्लभ उमावल्लभ इवेत्युपमालङ्कारो व्यङ्ग्यः । यथा वा "अमितः समितः प्राप्तैरत्कर्षैर्मदः प्रभो ! । अहितः सहितः साधुर्यशोभिरसतामसि" । अत्रामित इत्यादावपिशब्दाभावाद्विरोधाभासो व्यङ्ग्यः व्यङ्ग्यस्यालङ्कार्यत्वेऽपि ब्राह्मणश्रमणन्यायादलङ्कारत्वमुपचर्यते" इत्तिः ।
"वस्तु वाक्यकृतिर्व्यापि द्विधार्थः सम्भवी स्वतः । कवेः प्रौढोक्तिसिद्धो वा तन्निबद्धस्य चेति षट् ॥ षड्भिस्तैर्व्यज्यमानस्तु वस्त्वलङ्काररूपकः । अर्थशक्त्युद्भवो व्यङ्ग्यो याति द्वादशभेदताम्"मू० ॥
"स्वतः सम्भवी औचित्याद्बहिरपि सम्भाव्यमानः । प्रौढोक्त्या सिद्धो न त्वौचित्येन । तत्र क्रमेण यथा । "दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि ! क्षणमिहाप्यस्मद्गृहे दास्यसि प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः कौपीरपः पास्यति। एकाकिन्यपि यामि सत्वरमितः स्रोतस्तमालाकुलं नीरनूपास्तनुमालिषन्तु जरठच्छेदा नलप्यन्वयः"। अनेन स्वतःसम्भविना वस्तुमात्रेण एतत्प्रतिपादिकाया भाविपरपुरुषोपभोगजनकक्षमतादिगोपनरूपं वस्तुमात्रं व्यज्यते । "दिशि मन्दायते तेजो दक्षिणस्यां रवेरपि । तस्यामेव रवोः पाञ्चाः प्रतापं न विषेहिरे" । अनेन स्वतः सम्भविना वस्तुना रवितेजसो रघुप्रतापोऽधिक इति व्यतिरेकालङ्कारो व्यज्यते । "आपतन्तमसुं दूरादूरीकृतपराक्रमः । बलोऽवलोकयामास मातङ्गमिव केसरी" । अत्रोपमालङ्काररूपेण स्वतःसम्भविना व्यङ्ग्यार्थेन बलदेवः शत्रुनैव वेणुदारिणः स्वयं करिष्यतीति वस्तु व्यज्यते । "गाढक्लान्तदशनक्षतव्यथासङ्कटादरिवधूजनस्य यः, । ओष्ठबिम्बदलाम्यमोचयन्निर्दयन् युधि रुषा निजाधरम्" । अत्र स्वतः सम्भविना विरोधालङ्कारेणाधरो निर्दृष्टः शत्रवो व्यापादितास्त्वेति सप्तद्वयालङ्कारो व्यङ्ग्यः । "सज्जेद्र सुरहिमासो ण आपसेद्र जुवइजणलक्खसहे । अहिणवसहआरच्छे णअअल्लवपत्तसे अणङ्गस्स सरे"। अत्र वसन्तः शरकारः कामो धन्वी युवतयो लक्ष्यं पुष्पाणि शरा इति कविप्रौढोक्तिसिद्धं वस्तु प्रकाशीभवन्मदनविजृम्भणरूपं वस्तु व्यनक्ति ।
"रजनीषु विमलभानोः करजालेन प्रकाशितं वीर ! । धवलयति भुवनमण्डलमखिलं तव कीर्त्तिसन्ततिः सततम्"। अत्र कविप्रौढोक्तिसिद्धेन वस्तुना कीर्त्तिसन्ततेश्चन्द्रकरजालादधिककालप्रकाशकत्वेन व्यतिरेकालङ्कारो व्यङ्ग्यः "दशाननकिरीटेभ्यस्तत्क्षयं राक्षसस्त्रियः । मन्दिव्याजेन पर्यस्ताः पृथिव्यामश्रुबिन्दवः" । अत्र कविप्रौढोक्तिसिद्धेनापह्नुत्यलङ्कारेण भविष्यद्राक्षसस्त्रीविनाशरूपं वस्तु व्यज्यते । ',मन्मिल्ले नवमल्लिकासमुदयो, हस्ते सिताम्भोरुहं,हारः कण्ठतटे, पयोधरयुगे श्रीखण्डलेपो घनः। एकोऽपि त्रिकलिङ्गभूमितिलक ! त्वत्कीर्त्तिराशिर्यदौ नानामण्डनतां पुरन्दरपुरीवामभ्रुवां विभ्रते" । अत्र कविप्रौढोक्तिसिद्धेन रूपकालङ्कारेण भूमिष्ठोऽपि स्वर्गस्थानामुपकारं करोषीति विभावनालङ्कारो व्यज्यते "शिखरिणि क्व नु नाम कियच्चिरं किमभिधानमसाव करोत्तपः । सुमुखि ! येन तवाधरपाटलं दयति बिम्बफलं शुकशावकः" । अत्रानेन कविनिबद्धस्य कस्यचित् कामिनः प्रौढोक्तिसिद्धेन वस्तुना तवाधरः पुण्यातिशयलभ्य इति वस्तु प्रतीयते । "सुभगे कोटिसङ्ख्यत्वमेत्य मदनाशुगैः । वसन्ते पञ्चता त्यक्ता पञ्चतामीहियोगिनाम्" । अत्र कविनिबद्धवक्तृप्रौढोक्तिसिद्धेन कामशराणां कोटिसङ्ख्यत्वप्राप्त्या निखिलवियोगिमरणेन वस्तुना शराणां पञ्चता शरान् विमुच्य वियोगिनः श्रितेत्युत्प्रेक्षालङ्कारो व्यज्यते "मल्लिकासुकुले चण्डि ! भाति गुञ्जन्मधुव्रतः । प्रयाणे पञ्चबाणस्य शङ्खमापूरयन्निव" । अत्र कविनिबद्धवक्तृप्रौढोक्तिसिद्धेन उत्प्रेक्षालङ्कारेण कामस्यायुद्धारम्भकः कालः प्राप्तस्तत्कथं 'मानिनि! मानं न मुञ्चसीतिवस्तु व्यज्यते।"महिलासहस्रभरिए तुह हिअए